

ارزیابی اثرات مناطق آزاد تجاری- صنعتی بر توسعه شاخص های اجتماعی (رفاه و امنیت) در مناطق شهری (مطالعه موردی: شهر چابهار)

عبدالمجید میهن خواه، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

دکتر معصومه حافظ رضازاده، استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

دکتر محمودرضا انوری، استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۰۴

چکیده

امروزه سنجش و ارزیابی مستمر از تغییرات و پیامدهای اجتماعی ناشی از فعالیت های مناطق آزاد صنعتی و تجاری در مراکز جمعیتی پیرامونی آن، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، ضرورتی اجتناب ناپذیر در کاهش پیامدهای منفی اجتماعی به عنوان موانعی در تحقق پایداری اجتماعی و امنیت این فعالیت ها می باشد. لذا هدف پژوهش حاضر ارزیابی اثرات مناطق آزاد تجاری- صنعتی بر توسعه شاخص های اجتماعی (رفاه و امنیت) در شهر چابهار، می باشد. تحقیق حاضر بر حسب هدف، یک تحقیق کاربردی، بر حسب نحوه گردآوری داده ها یک تحقیق توصیفی و غیر آزمایشی می باشد و در نهایت حسب نحوه اجراء، از نوع پیمایشی می باشد. به منظور انجام این پژوهش به دو روش اسنادی و میدانی به تهیه اطلاعات و تجزیه و تلفیق آنها اقدام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات این پژوهش، پرسشنامه (محقق ساخته) می باشد. ابعاد و شاخص های مورد بررسی در این تحقیق شامل دو بعد امنیت و رفاه اجتماعی و ۱۳ شاخص می باشد. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل ساکنان نواحی چهار گانه شهر چابهار (۱۰۶۷۳۹ نفر)، می باشد که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران محاسبه و تعداد (۳۸۲) نفر با خطای (۰/۰۵)، تعیین شد. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار (SPSS)، استفاده شده است. نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که بین متغیر (منطقه آزاد تجاری- صنعتی)، و ابعاد (رفاه اجتماعی و امنیت اجتماعی) رابطه مثبت و معنی داری در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون، به شیوه گام به گام نشان داد ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته (رفاه اجتماعی و امنیت اجتماعی) به وسیله متغیر مستقل (منطقه آزاد تجاری- صنعتی) تبیین می شود.

واژگان کلیدی: مناطق آزاد تجاری- صنعتی، توسعه اجتماعی، رفاه و امنیت اجتماعی، چابهار.

مقدمه

امروزه مناطق آزاد به عنوان پدیده‌ای فراگیر و ابزاری برای تحقق استراتژی‌های توسعه برون نگر با تاکید بر سیاست توسعه صادرات مورد توجه قرار گرفته‌اند. به طوری که اکثر کشورهای در حال توسعه، به احداث یک یا چند منطقه آزاد مبادرت کرده‌اند. هدف از ایجاد این مناطق، فراهم کردن شرایط مناسب به منظور افزایش تولید و صدور کالاهای صنعتی از طریق جذب سرمایه‌های خارجی، ایجاد اشتغال، کسب درآمدهای ارزی، رشد رفاه اقتصادی مناطق و سپس منافع ملی است (هادیانی و رحمانی، ۱۳۹۵: ۸۵). از دهه ۱۹۷۰، روند جهانی شدن اقتصادی پیشرفت کرد و مناطق آزاد اقتصادی را به واحد فضایی حیاتی برای کشورهای تبدیل کرد تا تجارت خارجی اقتصادی و انباشت ثروت را برای برنده شدن در رقابت اقتصادی جهانی به دست آورند (Fan et al, 2022: 1). مناطق آزاد، تأثیر مهمی بر توسعه اقتصادی و کاربری زمین دارد (Chen et al, 2022: 1). مناطق آزاد می‌توانند به عنوان دروازه کشورهای نقش مهمی در افزایش صادرات، توسعه اشتغال، جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی و توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای داشته باشند (دربان آستانه و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۲). مناطق آزاد تجاری در ادبیات اقتصادی و بازرگانی کلیدواژه‌های مهمی می‌باشند؛ هرچند در بطن آن در ابتدا موضوعات بازرگانی به ذهن متبادر می‌گردد، منتها باید توجه داشت که مناطق آزاد به صورت یک سرمنشأ، تأثیرات اجتماعی و فرهنگی درخور توجهی از خود بر جای می‌گذارند و صرفاً در حیطه اقتصادی و بازرگانی منحصر نیستند (حضرتی صومعه و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۵).

امروزه با توه به گسترش روز افزون مناطق آزاد در ایران قابلیت‌های که به مرور به آنها اضافه می‌شود، بررسی جامعه شناختی افراد ساکن در آن حائز اهمیت است. بررسی رابطه عملکرد این مناطق با شرایط اجتماعی موجود در این مناطق منجر به شناخت تغییرات اجتماعی و فراهم شدن شرایطی مطلوب جهت زندگی در این مناطق می‌شود (همان منبع: ۱۲۰). در این میان رفاه و امنیت اجتماعی، از موقعیت و جایگاه برجسته‌ای در برنامه‌ریزی‌های کشوری برخوردار است که دستیابی و پایدارسازی آن نیازمند مقدمات و زمینه‌های پیچیده‌ای بوده و آسیب‌پذیری یا زوال آن نیز، معلول زمینه‌ها و عوامل متفاوتی است (نبوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۳) که مناطق آزاد به نوبه خود می‌توانند به دلیل تأثیری که بر پایداری اقتصاد دارد می‌تواند رفاه و امنیت را در پی داشته باشد. در کشور ایران نیز با توجه به حضور کمرنگ اقتصاد ملی در عرصه رقابت جهانی، ایجاد مناطق آزاد به عنوان عاملی موثر در جهت جبران فرصت‌های از دست رفته و آموزش نیروی انسانی، تحصیل مدیریت علمی، کشور می‌باشد. همچنین می‌توان اشاره نمود ایران از جمله کشورهایی است که به لحاظ قرار گرفتن در موقعیت جغرافیایی بسیار مناسب از مزایای ترانزیتی خوبی بهره‌مند بوده و با گسترش شبکه حمل و نقل و ارتباط مطمئن و کارآمد می‌تواند از این مزایا در راستای افزایش درآمدهای ارزی و ارتقای موقعیت استراتژیک خود در منطقه به نحو مطلوب استفاده کند. دریای عمان و سواحل آن، به دلیل اتصال به آب‌های آزاد جهان، در گذشته و حال مورد توجه بوده همجواری آن با خلیج استراتژیک فارس به اهمیت آن افزوده است. یکی از مناطق استراتژیک در این منطقه، چابهار می‌باشد. چابهار به عنوان یکی از مهم‌ترین بندرهای اقیانوسی، توجه بسیاری از کشورها را در زمینه تجارت و کاهش هزینه برای صدور کالاها و خدمات خود به کشورهای غربی از لحاظ کم بودن هزینه، مسافت و... به خود جلب کرده است (گرامی‌طیبی و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۱). برقراری ارتباط ترانزیتی افغانستان و آسیای مرکزی از طریق محور ترانزیتی شرق کشور چابهار میلک نزدیک جغرافیایی بندر چابهار به افغانستان، انجام سرمایه‌گذاری‌های گسترده

در بخش های مختلف حمل و نقل به ویژه بخش دریایی، ایجاد تسهیلات و زیرساخت های حمل و نقل در مسیر محور شرق کشور و حمایت های گسترده دولتی، بندر چابهار را به عنوان قطب ترانزیتی تبدیل کرده و در صورت مرتفع شدن موانع، علاوه بر توسعه محور شرق شاهد رونق ترانزیت در مسیر مذکور خواهیم بود (عزتی و شکری، ۱۳۹۱: ۱).

در سال ۱۳۷۰ ایجاد منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار به پیشنهاد شورای عالی شهرسازی و معماری به تصویب هیات وزیران رسید که در سال ۱۳۷۲ فعالیت خود را در زمینی به وسعت ۱۴۰۰۰ هکتار آغاز کرد (ویژه نامه گزارش عملکرد منطقه آزاد چابهار، ۱۳۷۹: ۲).

مجاورت منطقه آزاد تجاری صنعتی چابهار با شهر چابهار سبب ایجاد تغییرات در ابعاد مختلف بخصوص اجتماعی برای این شهر و نواحی پیرامون شده است. شواهد حاکی از آن است که سطح امکانات و خدمات ارائه شده (رفاه) و امنیت به مناطق پیرامون، تغییرات محسوسی داشته است و منافع بلند مدتی نیز برای مناطق شهری بخصوص چابهار داشته است، هر چند که عوارض و دشواری های زیادی از جمله بروز آسیب های اجتماعی، برهم خوردن شبکه روابط و امنیت اجتماعی نیز ایجاد کرده است، ولیکن منطقه آزاد تجاری چابهار به افزایش سطح پایداری اجتماعی انجامیده است. در واقع توسعه صنعتی سبب زدودن چهره فقر و محرومیت از مناطق پیرامون شده است.

سنجش و ارزیابی مستمر از تغییرات و پیامدهای اجتماعی در ابعاد (رفاه و امنیت) ناشی از فعالیت های مناطق آزاد صنعتی و تجاری در مراکز جمعیتی پیرامونی آن، ضرورتی اجتناب ناپذیر در کاهش پیامدهای منفی اجتماعی به عنوان موانعی در تحقق پایداری اجتماعی و امنیت این فعالیت ها می باشد. چرا که هجوم جمعیت جویای کار از نقاط مختلف، به این مناطق با ویژگی های متفاوت می تواند علاوه بر تامین نیروی انسانی مورد نیاز عاملی در بروز مسائل اجتماعی در مقصد شود.

در این راستا هدف پژوهش حاضر ارزیابی اثرات مناطق آزاد تجاری- صنعتی بر توسعه شاخص های اجتماعی (رفاه و امنیت) در شهر چابهار، می باشد. لذا این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سوال ذیل می باشد: منطقه آزاد تجاری - صنعتی به چه میزان بر توسعه شاخص های اجتماعی (رفاه و امنیت اجتماعی) در شهر چابهار تاثیر داشته است؟

پیشینه پژوهش

در رابطه با موضوع پژوهش تحقیقات اندکی در داخل و خارج کشور صورت گرفته است، که در ذیل به آنها اشاره خواهد شد: نبی زاده ذوالپیرانی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی به ارزیابی کیفیت فضاهای عمومی شهر با رویکرد عدالت اجتماعی در شهر رشت، پرداخته اند. نتایج تحقیق در زمینه عدالت نشان می دهد در بحث عدالت در فضاهای شهری می توان دو رویکرد ایجابی و سلبی را مدنظر قرار داد و ضمن تلاش برای افزایش کیفیت فضاهای شهری و رعایت معیار استحقاق فضاهای ضعیف و با کیفیت پایین را نیز مدنظر قرار داد و تلاش نمود تا

نابرابری را در فضاهای شهری کاهش داد. درویشی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به بررسی رابطه توسعه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی در شهر تهران، پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رابطه بین متغیرهای مستقل توسعه اجتماعی با ضرایب همبستگی ۰/۳۱۶، رفاه اجتماعی ۰/۳۵۴، کیفیت زندگی ۰/۵۷۴ و سرمایه اجتماعی ۰/۶۳۸ با متغیر وابسته یعنی احساس امنیت اجتماعی معنادار است، از سطح میانگین بالاتر بوده و رابطه بین ابعاد مختلف و احساس امنیت اجتماعی تایید شد. قنبرپور و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به تحلیل تأثیر منطقه آزاد ارس بر توسعه اقتصادی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که منطقه آزاد ارس در مقیاس محلی و ملی، نسبت به مقیاس منطقه‌ای، بهتر توانسته است بر توسعه اقتصادی ایران تأثیرگذار باشد. حیدری ساریان (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی نقش منطقه آزاد تجاری در بهبود شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی: مطالعه موردی شهرستان ماکو پرداخته است. نتایج تحلیل فضایی روستاهای مورد مطالعه نشان داد که نقش منطقه آزاد تجاری در تقویت شاخص‌های اقتصادی در ۲۵ درصد روستاها در سطح قوی و در ۴۱ درصد روستاها در سطح متوسط و در بقیه روستاها در سطح ضعیف است. گرامی طیبی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهش به طراحی مدل آینده‌نگاری راهبردی برای توسعه مناطق آزاد در افق ۱۴۱۴، با تأکید بر منطقه آزاد چابهار، پرداخته‌اند. یافته‌ها نتایج به دست آمده نشان می‌دهد مدل مطلوب برای آینده‌نگاری مناطق آزاد و در این پژوهش منطقه آزاد چابهار از عوامل متعددی تشکیل شده است که با توجه به جغرافیای خاص این منطقه، توجه به مسائل ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک آن از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. همچنین استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی، پوشش محیطی و نیز روش تحلیل لایه‌ای علت‌ها با توجه به شرایط اقلیمی و جغرافیای جمعیتی این منطقه برای شناخت بهتر محیط از اهمیت بسزایی در فرایند آینده‌نگاری برخوردار است. نتیجه‌گیری طبق بررسی‌های انجام شده در مطالعه ادبیات، تاکنون مطالعه جامعی در خصوص آینده‌نگاری مناطق آزاد صورت نگرفته است، بنابراین مدل ارائه شده به عنوان نخستین مدل ارائه شده برای آینده‌نگاری مناطق آزاد، توانایی پاسخگویی به این بعد مهم از توسعه این مناطق را دارد. قادرمزی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی به بررسی پیامدهای انتظامی-امنیتی ایجاد مناطق آزاد تجاری در استان کردستان (مورد مطالعه: بانه و مریوان)، پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد (۴۳٪) از پاسخ‌دهندگان یا به عبارتی (۵۲) نفر معتقد بوده‌اند که ایجاد مناطق آزاد تجاری شرایط امنیتی منطقه را بسیار بهبود خواهد بخشید. این افراد به نقش مثبت این مناطق در ایجاد روابط فرهنگی، اجتماعی و خروج از انزوای فرهنگی و مذهبی اشاره داشته و معتقد هستند که ایجاد مناطق آزاد تجاری-اقتصادی در دو شهر بانه و مریوان در کنار دستاوردهای اقتصادی مفید، دستاوردهای اجتماعی و فرهنگی متعددی داشته که برآیند کلی همه آن‌ها افزایش سطح امنیت منطقه و کل استان خواهد بود. لطیفی و قائم‌پور (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی تأثیر مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی مناطق شهری و روستایی (مطالعه موردی: منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان)، نتایج نشان داد که ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان از طرفی باعث کاهش همبستگی اجتماعی و کاهش اعتماد اجتماعی، در بین مردم سلفچگان شده، اما از جانب دیگر وجود این منطقه، باعث بهبود رفاه اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی مردم شهر سلفچگان شده است. صدوق و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی به تحلیل پایداری اجتماعی اثرات توسعه صنعتی منطقه ویژه پارس جنوبی در بخش عسلویه، پرداخته‌اند. نتایج تحقیق در مرحله توصیفی تأثیر ورود جمعیت مهاجر در تغییرات شدید ویژگی‌های جمعیتی این بخش را نشان می‌دهد. اما بررسی دقیق‌تر مبتنی بر ارتباط و همبستگی میان شاخص‌های مورد بررسی

نشان می دهد که تغییرات در ویژگی های جمعیتی برخلاف انتظار عامل پایداری اجتماعی نیز در محدوده نبوده است. با توجه به اهمیت این صنایع پیشنهاد اصلی این مقاله بر ضرورت بررسی و تحلیل مستمر و دقیق تغییرات جمعیتی - اجتماعی جهت سنجش و کنترل پیامدهای منفی توسعه این صنایع در برنامه ریزی و تصمیم گیری های آتی آن تاکید دارد. رستم گورانی و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی به بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی، پرداخته اند. نتایج تحقیق حاکی از این است که با ایجاد منطقه آزاد قشم شاخص های توسعه اجتماعی و نماگرهای اقتصادی مانند گسترش بازارهای تجاری، اسکله ها، گمرک ها، اشتغال روند رو به رشدی داشته اند، از طرف دیگر، با وجود تاثیرات مثبت حاصل از ایجاد منطقه آزاد قشم در برخی از شاخص های امنیتی و جرم نظیر قاچاق کالا، فروش مشروبات الکلی و غیره افزایش یافته است. تبعات این جرائم در آینده نیز بر ساختار شهری قشم بی تاثیر نخواهد بود. چن و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان "آیا اختلاف رتبه مناطق توسعه صنعتی بر کارایی کاربری اراضی تأثیر دارد؟ تحلیل منطقه ای در چین" به این نتایج رسیدند: در کارایی کاربری اراضی بین رده های مختلف مناطق آزاد صنعتی تفاوت معناداری وجود دارد. زمین صنعتی مناطق آزاد صنعتی بسیار کارآمدتر از مناطق توسعه صنعتی استان است. بهره وری مناطق توسعه صنعتی ملی در جنوب جیانگ سو بسیار بالاتر از دو منطقه دیگر است. رتبه منطقه آزاد صنعتی به جز مناطق توسعه ساحلی و حاشیه رودخانه تاثیر مثبت معناداری بر کارایی کاربری اراضی دارد. چن و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی به بررسی ایجاد مناطق آزمایشی آزاد تجاری و تاثیر آن در تحول و ارتقای الگوهای تجاری پرداخته اند. یافته ها نشان داد ایجاد مناطق آزمایشی آزاد تجاری سهم تجارت عمومی را ۱۱٫۸ درصد افزایش داده است. لوپز کونتراس و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی اثرات برنامه بازآفرینی شهری بر عوامل اجتماعی مرتبط با سلامت در شیلی پرداخته اند. نتایج نشان می دهد پس از مداخله (بازآفرینی)، مردم درک بهتری از محیط های جسمی، اجتماعی و ایمنی و همچنین استفاده از فضاها، به ویژه در میان زنان و افراد با سطح تحصیلات بالاتر به وجود آمد. بنابراین، برنامه بازآفرینی (PQMB) نوعی سیاست عمومی است که می تواند کیفیت زندگی و سلامتی افراد ساکن در مناطق فقیرنشین را بهبود بخشد. ژائو و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی اثرات زیست محیطی منطقه تجارت آزاد (گوانگدونگ) در چین پرداخته اند. نتایج نشان می دهد، از محیط زیست، در سطح منطقه در وضعیت مناسبی قرار ندارد اما می توان با استفاده از فناوری های پیشرفته و بهبود بهره وری مالی می تواند فاضلاب تخلیه شده و گازهای زائد را در واحد تولید ناخالص داخلی کاهش دهد و در نتیجه رفاه محیط زیست بهبود یابد. اما در کل منطقه تجاری - صنعتی تاسیس شده باعث بهبود رفاه محیط زیست منطقه ای نشده است. یانگ و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهشی به بررسی بهبود توسعه اجتماعی منطقه ویژه اقتصادی نانشا در چین پرداخته اند. این مطالعه در منطقه ویژه اقتصادی نانشا در چین، به درک ماهیت چند بعدی معیشت مهاجران و غیر مهاجرها و رضایت مربوط به آنها کمک می کند. نتایج نشان می دهد که سطح کلی معیشت مهاجران به ویژه در ابعاد اجتماعی و جسمی کمتر از افراد غیر مهاجر بود. مهاجرانی که از سرمایه معیشتی بالاتری برخوردارند نسبت به افرادی که دارای سرمایه معیشت کمتری هستند، رضایت بیشتری دارند و به طور کلی رضایت آنها از معیشت نسبت به افراد غیر مهاجر در سطح معیشت مشابه کمتر

است. روات و همکاران (۲۰۱۱)، بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی منطقه ویژه اقتصادی پلاپالی در ایالت اندراپرادش هند پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد فعالیت های کشاورزی و دامداری روستاییان طی سال های اخیر کاهش محسوسی یافته است و ایجاد این منطقه اقتصادی توانسته است بخشی از جمعیت بیکار روستایی را در مرحله احداث به خود جذب نماید. از طرف دیگر فعالیت روستاییان در مراحل فعالیت منطقه اقتصادی کاهش یافته است همچنین نتایج تحقیق نشان داد این منطقه ویژه نتوانسته است تأثیر چندانی در بهبود خدمات و بهداشت در منطقه مورد مطالعه داشته باشد.

مبانی نظری پژوهش

ایجاد مناطق آزاد تجاری، مناطق ویژه اقتصادی و در کل مناطق پردازش صادرات یکی از اهداف برنامه ریزی های منطقه ای و ملی است که به منظور افزایش و توسعه صادرات، ایجاد اشتغال، جذب سرمایه گذاری داخل، انتقال فناوری، افزایش درآمد عمومی و دیگر موارد انجام می پذیرند. اجرای چنین برنامه هایی و ایجاد چنین مناطقی، همواره مستلزم پیامدهایی در بعد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نیز هست (لطیفی و قائم پور، ۱۳۹۵: ۱۸۹). آرتور لونیس رشد اقتصادی را به معنای افزایش سود می داند و آن را شامل مفاهیمی همچون رفاه، آسایش و سعادت نمی داند و کاری به توزیع و مصرف آنها ندارد. از نظر او افزایش رشد اقتصادی، نه تنها ممکن است باعث بهبود شرایط زندگی افراد جامعه نشود، بلکه وخیم تر نیز شود (از کیا و غفاری، ۱۳۸۴، بابای فرد، ۱۳۸۹). بنابراین، اجرای یک برنامه و یک پروژه اقتصادی مثل مناطق آزاد تجاری و مناطق ویژه اقتصادی، مزایا و پیامدهای گوناگونی در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دارد و روابط این ابعاد چندگانه، بایستی به صورت درهم تنیده و سیستمی مورد مطالعه و بررسی قرار بگیرند زیرا بر اساس برداشت مرکزی نگرش سیستمی، بسیاری از پدیده ها، چه اجتماعی یا اقتصادی باشند و چه هویتی بیولوژیکی یا کالبدی داشته باشند، را می توان به شکل مفیدی به عنوان نظام های پیچیده ای در نظر گرفت که متقابلاً بر روی همدیگر تأثیر می گذارند (هال، ۱۳۸۷: ۳۱۷، مک لالین، ۱۳۸۵). در این راستا نباید از پیامدهای اجتماعی و انسانی برنامه ریزی و شکل گیری مناطقی مثل مناطق ویژه اقتصادی و آزاد تجاری غافل ماند، بلکه بایستی بعد فضایی و انسانی آنها نیز مطمح نظر باشد، به خصوص که معمولاً مناطق ویژه اقتصادی، دارای اهدافی اقتصادی هستند و با استقرار صنایع و خدمات، همراه هستند و فعالیت های اقتصادی در هر منطقه مثل تأسیس کارخانه ها، ادارات، مغازه ها و بازارهای وسیعی باعث یک سری دگرگونی هایی در محیط می شود.

روش پژوهش

تحقیق حاضر بر حسب هدف، یک تحقیق کاربردی، بر حسب نحوه گردآوری داده ها یک تحقیق توصیفی و غیر آزمایشی می باشد و در نهایت حسب نحوه اجراء، از نوع پیمایشی می باشد. به منظور انجام این پژوهش به دو روش اسنادی و میدانی به تهیه اطلاعات و تجزیه و تلفیق آنها اقدام شده است. در مرحله اسنادی به گردآوری اطلاعات از کتب، نشریات، آمارنامه ها، نقشه و سایت های اینترنتی پرداخته شده است. در مرحله اخذ اطلاعات میدانی، ضمن مشاهده و پرسش از ساکنان شهر از طریق پرسش پرسش نامه ها، اطلاعات لازم اخذ شده است. ابزار

گردآوری اطلاعات این پژوهش، پرسشنامه (محقق ساخته) می باشد. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل ساکنان نواحی چهار گانه شهر چابهار (۱۰۶۷۳۹ نفر)، می باشد که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران محاسبه و تعداد (۳۸۲) نفر با خطای (۰/۰۵)، تعیین شد. ابعاد و شاخص های مورد بررسی در این تحقیق شامل دو بعد امنیت و رفاه اجتماعی و ۱۳ شاخص می باشد (جدول ۱).

جدول (۱): ابعاد و شاخص های مورد بررسی

شاخص	بعد
بیمه تامین اجتماعی	رفاه اجتماعی
امکانات فراغتی	
افزایش آموزش فنی و حرفه ای	
بهبودی وضعیت جوانان	
خدمات سلامت و بهداشت و درمان	
خدمات آموزشی	
حمایت اجتماعی	
بهبود وضعیت سالمندان	
بهبود تغذیه	
امنیت فردی	
امنیت عمومی	
امنیت قضایی	
پیشگیری از آسیب های اجتماعی	

مآخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۱

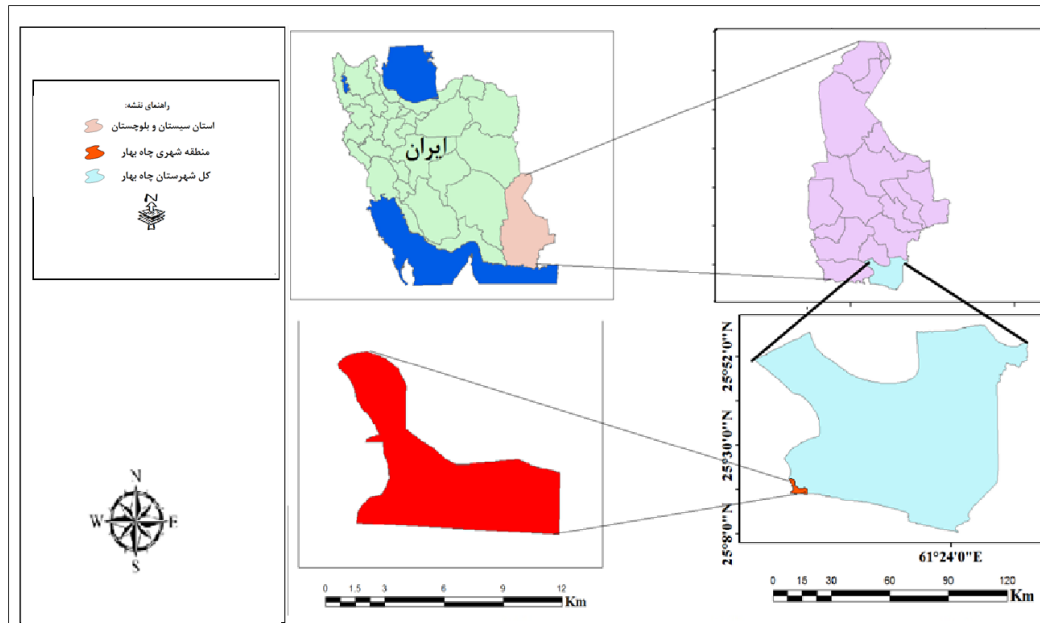
در این پژوهش برای مطمئن شدن از روایی بودن پرسش نامه ابتدا از نظرات متخصصان استفاده شد و سپس جهت اطمینان بیشتر از صحت گویه ها در یک مرحله پیش آزمون در مقیاسی کوچکتر (۲۰ پرسشنامه)، پرسشنامه ها تکمیل و نتایج استخراج و سپس حجم نمونه اصلی توزیع و تکمیل گردید.

میزان پایایی پرسشنامه این تحقیق از روش آلفای کرونباخ محاسبه شد. در این روش با توجه به فرمول زیر پایایی پرسشنامه محاسبه گردید. بنابراین با توجه به ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه امنیت اجتماعی (۰,۷۸۲) و رفاه اجتماعی (۰,۸۰۱) پایایی پرسشنامه در سطح مناسبی قرار داشته و قابل اعتماد برای پژوهش میدانی می باشد.

جهت تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار (SPSS)، (همبستگی اسپیرمن، رگرسیون) استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه: چابهار در منتهی الیه جنوب شرقی ایران در کنار آبهای گرم عمان، در ۶۰ درجه و ۳۷ دقیقه طول شرقی و ۲۵ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. از شمال به شهرستان های ایرانشهر و نیکشهر از جنوب به دریای عمان از شرق به پاکستان و از غرب به استان های کرمان و هرمزگان محدود می شود. شهرستان چابهار که مرکز آن بندر چابهار است از دو بخش مرکزی و دشتیاری تشکیل گردیده است (شکل ۱). علاوه بر مرکز شهرستان چابهار و مرکز بخش دشتیاری (شهر نگور)، شهر کنارک در این منطقه از اهمیت ویژه ای برخوردار است (سالنامه آماری استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۴۰۰). شهر چابهار از ۴ ناحیه شهری تشکیل شده است. در

بین نواحی چهارگانه شهر چابهار ناحیه ۱ با ۴۱۷,۲ هکتار و جمعیت ۳۷۵۱۱ نفر بزرگترین ناحیه شهر محسوب می‌شود. طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، جمعیت شهر چابهار طبق آخرین سرشماری (۱۰۶۷۳۹ نفر) بوده است (سازمان آمار کشور، ۱۳۹۵) (شکل ۱).

شکل (۱): موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه در تقسیمات سیاسی کشور و شهرستان
مآخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

یافته های پژوهش

بررسی اثرات منطقه آزاد تجاری - صنعتی بر شاخص رفاه اجتماعی در شهر چابهار

در مطالعه همبستگی بین شاخص رفاه اجتماعی و منطقه آزاد تجاری - صنعتی چابهار، بررسی مقادیر ضریب همبستگی اسپیرمن نشان داد که بین متغیر مستقل (منطقه آزاد تجاری - صنعتی) با شاخص رفاه اجتماعی رابطه مثبت و معنی داری در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. ماتریس همبستگی بین متغیر مستقل با گویه‌های رفاه اجتماعی در جدول (۲)، آمده است.

وجود همبستگی قوی بین گویه‌های دسترسی به بیمه تامین اجتماعی با مقدار ضریب همبستگی ۰/۵۵۸، برخورداری از امکانات فراغتی با مقدار ضریب همبستگی ۰/۴۶۵، افزایش آموزش فنی و حرفه‌ای با مقدار ضریب همبستگی ۰/۴۱۳، بهبودی وضعیت جوانان با مقدار ضریب همبستگی ۰/۵۲۰، دسترسی به خدمات سلامت و بهداشت و درمان با مقدار ضریب همبستگی ۰/۴۵۳، خدمات آموزشی با مقدار ضریب همبستگی ۰/۵۵۴، حمایت اجتماعی با مقدار ضریب همبستگی ۰/۴۶۱، بهبود وضعیت سالمندان با مقدار ضریب همبستگی ۰/۴۳۱، بهبود تغذیه با مقدار ضریب همبستگی ۰/۴۶۷، گویای ارتباط معنادار و مثبت بین منطقه آزاد چابهار و توسعه شاخص رفاه اجتماعی می‌باشد (جدول ۲).

جدول (۲): نتایج تحلیل همبستگی بین منطقه آزاد - تجاری و عدالت اجتماعی

نوع ضریب همبستگی	p	r	متغیر مستقل	گویه
اسپیرمن	۰/۰۰۰	۰/۵۵۸	منطقه آزاد تجاری - صنعتی	دسترسی به بیمه تامین اجتماعی
	۰/۰۰۱	۰/۴۶۵		برخورداری از امکانات فراغتی
	۰/۰۰۱	۰/۴۱۳		افزایش آموزش فنی و حرفه‌ای
	۰/۰۰۰	۰/۵۲۱		بهبودی وضعیت جوانان
	۰/۰۰۱	۰/۴۵۳		دسترسی به خدمات سلامت و بهداشت و درمان
	۰/۰۰۰	۰/۵۵۴		خدمات آموزشی
	۰/۰۰۱	۰/۴۶۱		حمایت اجتماعی
	۰/۰۰۱	۰/۴۳۱		بهبود وضعیت سالمندان
	۰/۰۰۱	۰/۴۶۷		بهبود تغذیه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

در جدول (۳)، تحلیل رگرسیون، متغیر منطقه آزاد تجاری چابهار به عنوان متغیر مستقل و گویه‌های رفاه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته به شیوه گام به گام وارد تحلیل شدند. همانطور که از جداول (۳ و ۴)، بر می‌آید تحلیل رگرسیون تنها تا چند مرحله پیش رفته است. با استفاده از جدول (۳)، می‌توان بیان داشت که بر اساس ضریب تعیین تعدیل شده ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته (شاخص رفاه اجتماعی) به وسیله متغیر مستقل (منطقه آزاد تجاری-صنعتی) تبیین می‌شود و پس از پنج گام متوالی، گویه‌های مورد نظر در معادله رگرسیون باقی ماندند که مقدار آماره F برابر با $۳۹۸/۰۸۹$ در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی دار شد که حاکی از معنی دار بودن رگرسیون می‌باشد. این وضعیت نشان می‌دهد که منطقه آزاد تجاری چابهار تاثیرات زیادی بر تمامی گویه‌های رفاه اجتماعی دارد.

جدول (۳): ضرایب گویه‌های رفاه اجتماعی در تبیین واریانس متغیر منطقه آزاد-تجاری چابهار

گویه	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R2)	ضریب تعیین تعدیل شده (R2Adj)
دسترسی به بیمه تامین اجتماعی	۰/۵۶۴	۰/۴۳۲	۰/۳۳۴
برخورداری از امکانات فراغتی	۰/۵۴۲	۰/۵۶۴	۰/۴۴۳
افزایش آموزش فنی و حرفه‌ای	۰/۴۳۲	۰/۵۵۳	۰/۳۹۰
بهبودی وضعیت جوانان	۰/۵۲۱	۰/۶۲۳	۰/۶۲۲
دسترسی به خدمات سلامت و بهداشت و درمان	۰/۶۲۱	۰/۵۵۴	۰/۶۱۲
دسترسی به خدمات آموزشی	۰/۶۵۴	۰/۶۱۲	۰/۵۴۳
حمایت اجتماعی	۰/۶۷۹	۰/۴۳۲	۰/۴۱۲
بهبود وضعیت سالمندان	۰/۴۴۵	۰/۴۴۲	۰/۳۸۷
بهبود تغذیه	۰/۴۷۶	۰/۵۳۲	۰/۵۸۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

جدول (۴)، بیانگر آن است که گویه‌های رفاه اجتماعی در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی دار می‌باشند. با مقایسه ضریب استاندارد بتا می‌توان به اهمیت و نقش هر یک از گویه‌های رفاه اجتماعی در پیشگویی متغیر منطقه آزاد-

تجاری چابهار پی برد. در این معادله، ضرایب بتا نشان دادند که در بین گویه‌های رفاه اجتماعی وارد شده به معادله رگرسیون، سهم منطقه آزاد تجاری-چابهار در بهبود وضعیت جوانان بیشتر از سایر گویه‌های رفاه اجتماعی می‌باشد.

جدول (۴): ارتباط نهایی گویه‌های رفاه اجتماعی و منطقه آزاد تجاری-صنعتی بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون به شیوه گام به گام

گوینه	B	Beta	t	P
دسترسى به بیمه تامین اجتماعی	۱/۶۵۳	۰/۵۷۴	۱۵/۵۴۱	۰/۰۰۰
برخورداری از امکانات فراغتى	۱/۵۶۴	۰/۶۲۱	۱۵/۵۲۱	۰/۰۰۰
افزایش آموزش فنى و حرفه‌ای	۱/۴۳۲	۰/۵۶۷	۱۵/۱۱۲	۰/۰۰۰
بهبودی وضعیت جوانان	۱/۵۵۶	۰/۶۴۳	۱۴/۵۴۳	۰/۰۰۰
دسترسى به خدمات سلامت و بهداشت و درمان	۱/۴۵۳	۰/۵۶۷	۱۵/۱۲۳	۰/۰۰۰
دسترسى به خدمات آموزشی	۱/۵۴۳	۰/۵۴۳	۱۵/۳۴۲	۰/۰۰۰
حمایت اجتماعی	۱/۴۵۱	۰/۴۵۳	۱۵/۴۳۲	۰/۰۰۰
بهبود وضعیت سالمندان	۱/۵۴۲	۰/۴۷۸	۱۵/۴۴۳	۰/۰۰۰۰
بهبود تغذیه	۱/۵۲۱	۰/۵۲۱	۱۵/۴۴۱	۰/۰۰۰

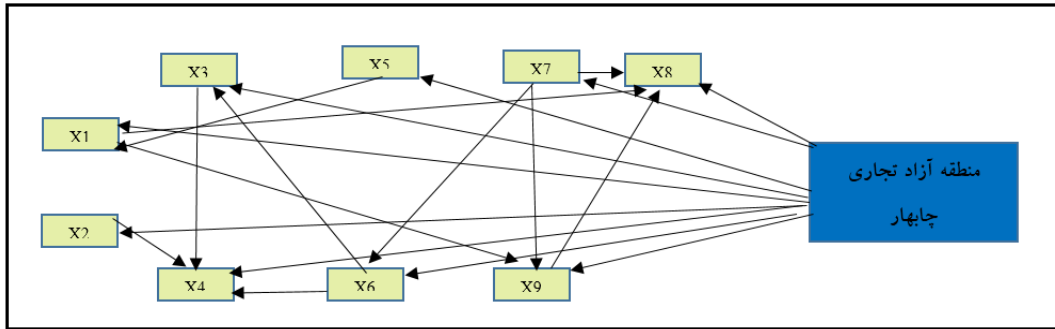
مآخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

با توجه به نتایج تحلیل رگرسیون و رابطه بین گویه‌های رفاه اجتماعی و منطقه آزاد -تجاری چابهار، به منظور شناسایی نقش منطقه آزاد تجاری چابهار در هر یک از گویه‌ها به شناسایی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیر مستقل بر متغیر وابسته پرداخته شده است. نتایج نشان داد منطقه آزاد تجاری بیشترین تأثیرات مستقیم خود را در برخورداری از امکانات فراغتى و تأثیرات غیرمستقیم خود را بر گویه بهبودی وضعیت جوانان در شهر چابهار داشته است. همچنین اگر به صورت کلی به مجموع اثرات علی پردازیم، گویه بهبودی وضعیت جوانان بیشترین میزان تأثیر را از منطقه آزاد تجاری چابهار داشته است، و گویه بهبود وضعیت سالمندان کمترین میزان تأثیر را از منطقه آزاد تجاری چابهار داشته است.

جدول (۵): اثرات منطقه آزاد تجاری-چابهار بر توسعه گویه‌های رفاه اجتماعی

متغیر	گوینه	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	مجموع اثرات علی	اولویت
X1	بیمه تامین اجتماعی	۰/۰۸۷	۰/۱۶۷	۰/۲۵۴	۵
X2	امکانات فراغتى	۰/۱۷۳	۰/۰۸۹	۰/۲۶۲	۴
X3	افزایش آموزش فنى و حرفه‌ای	۰/۰۶۷	۰/۱۸۳	۰/۲۵۰	۷
X4	بهبودی وضعیت جوانان	۰/۰۹۸	۰/۱۸۴	۰/۲۸۲	۱
X5	خدمات سلامت و بهداشت و درمان	۰/۰۶۵	۰/۱۵۴	۰/۲۱۹	۸
X6	خدمات آموزشی	۰/۰۹۸	۰/۱۶۵	۰/۲۶۳	۳
X7	حمایت اجتماعی	۰/۰۹۴	۰/۱۷۴	۰/۲۶۸	۲
X8	بهبود وضعیت سالمندان	۰/۰۶۷	۰/۱۴۳	۰/۲۱۰	۹
X9	بهبود تغذیه	۰/۱۵۴	۰/۰۹۸	۰/۲۵۱	۶

مآخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

شکل (۲): مدل ترسیمی اثرات مستقیم و غیرمستقیم منطقه آزاد تجاری-چابهار بر توسعه گویه های رفاه اجتماعی
 مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۴۰۱

بررسی اثرات منطقه آزاد تجاری - صنعتی بر امنیت (اجتماعی) در شهر چابهار

در مطالعه همبستگی بین امنیت اجتماعی و منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار، بررسی مقادیر ضریب همبستگی اسپیرمن نشان داد که بین متغیر مستقل و امنیت اجتماعی رابطه مثبت و معنی داری در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. ماتریس همبستگی بین متغیر مستقل با گویه های امنیت اجتماعی در جدول (۶)، آمده است. وجود همبستگی قوی بین گویه های امنیت فردی با مقدار ضریب همبستگی ۰/۵۶۴، امنیت عمومی با مقدار ضریب ۰/۵۴۳، امنیت قضایی با مقدار ضریب ۰/۵۶۷، پیشگیری از آسیب های اجتماعی با مقدار ضریب ۰/۵۶۹، گویای ارتباط معنادار و مثبت بین گویه های امنیت اجتماعی و منطقه آزاد تجاری چابهار می باشد.

جدول (۶): نتایج تحلیل همبستگی بین متغیر منطقه آزاد -تجاری و امنیت اجتماعی

نوع ضریب همبستگی	p	r	متغیر مستقل	گویه
اسپیرمن	۰/۰۰۰	۰/۵۶۴	منطقه آزاد تجاری-صنعتی	امنیت فردی
	۰/۰۰۰	۰/۵۴۳		امنیت عمومی
	۰/۰۰۰	۰/۵۶۷		امنیت قضایی
	۰/۰۰۰	۰/۵۶۹		پیشگیری از آسیب های اجتماعی

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۴۰۱

در تحلیل رگرسیون، متغیر منطقه آزاد تجاری چابهار به عنوان متغیر مستقل و امنیت اجتماعی به عنوان متغیر وابسته به شیوه گام به گام وارد تحلیل شدند. همانطور که از جداول (۷ و ۸)، بر می آید تحلیل رگرسیون تنها تا چند مرحله پیش رفته است. می توان بیان داشت که بر اساس ضریب تعیین تعدیل شده ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته (امنیت اجتماعی) به وسیله متغیر مستقل (منطقه آزاد تجاری) تبیین می شود و پس از پنج گام متوالی، گویه های مورد نظر در معادله رگرسیون باقی ماندند که مقدار آماره F برابر با ۳۸۴/۰۸۱ در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی دار شد که حاکی از معنی دار بودن رگرسیون می باشد. این وضعیت نشان می دهد که همه گویه های امنیت اجتماعی متأثر از منطقه آزاد - تجاری چابهار می باشند.

جدول (۷): ضرایب گویه‌های امنیت اجتماعی در تبیین واریانس متغیر منطقه آزاد-تجاری چابهار

گویه	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R ²)	ضریب تعیین تعدیل شده (R ² Adj)
امنیت فردی	۰/۶۵۴	۰/۶۳۲	۰/۵۴۳
امنیت عمومی	۰/۶۴۳	۰/۵۷۸	۰/۵۳۲
امنیت قضایی	۰/۴۳۲	۰/۴۴۳	۰/۳۲۱
پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی	۰/۶۵۳	۰/۶۳۱	۰/۵۶۳

مآخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

جدول (۸)، بیانگر آن است که گویه‌های امنیت اجتماعی در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی‌دار می‌باشند. با مقایسه ضریب استاندارد بتا می‌توان به اهمیت و نقش هر یک از گویه‌های امنیت اجتماعی در پیشگویی متغیر منطقه آزاد-تجاری چابهار پی برد. در این معادله، ضرایب بتا نشان دادند که در بین گویه‌های امنیت اجتماعی وارد شده به معادله رگرسیون، سهم منطقه آزاد تجاری-چابهار در امنیت فردی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، بیشتر از سایر گویه‌های امنیت اجتماعی می‌باشد.

جدول (۸): ارتباط نهایی گویه‌های امنیت اجتماعی و منطقه آزاد تجاری - صنعتی بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون به شیوه گام به گام

گویه	B	Beta	t	P
امنیت فردی	۱/۷۲۱	۰/۶۶۴	۱۴/۵۶۷	۰/۰۰۰
امنیت عمومی	۱/۳۲۱	۰/۵۳۲	۱۵/۴۴۳	۰/۰۰۰
امنیت قضایی	۱/۵۴۳	۰/۵۵۶	۱۵/۱۴۲	۰/۰۰۰
پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی	۱/۴۴۵	۰/۶۵۴	۱۵/۱۴۳	۰/۰۰۰

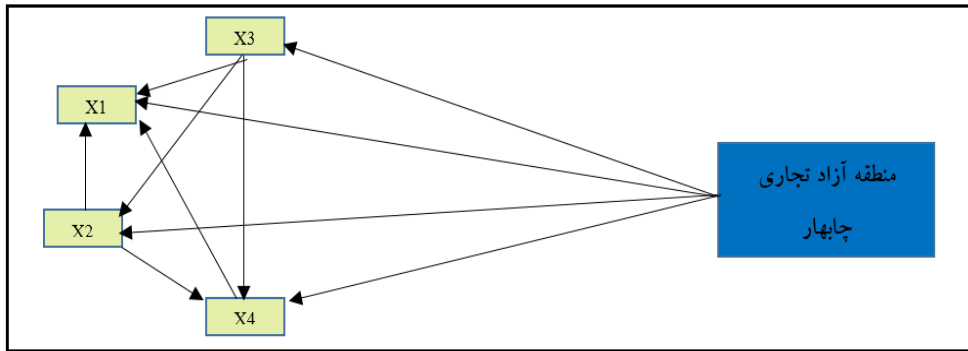
مآخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

با توجه به نتایج تحلیل رگرسیون و رابطه بین گویه‌های امنیت اجتماعی و منطقه آزاد تجاری چابهار، به منظور شناسایی نقش منطقه آزاد تجاری چابهار در هر یک از گویه‌ها به شناسایی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیر مستقل بر متغیر وابسته پرداخته شده است. همچنین قابل ذکر است، منطقه آزاد تجاری بیشترین تأثیرات مستقیم خود را بر گویه امنیت عمومی، و کمترین تأثیرات مستقیم خود را بر گویه امنیت قضایی، همچنین منطقه آزاد تجاری بیشترین تأثیرات غیرمستقیم خود را بر گویه امنیت فردی، و کمترین میزان تأثیر غیرمستقیم بر گویه امنیت عمومی داشته است.

جدول (۹): اثرات منطقه آزاد تجاری-چابهار بر توسعه گویه‌های امنیت اجتماعی

متغیر	گویه	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	مجموع اثرات علی	اولویت
X1	امنیت فردی	۰/۰۶۵	۰/۲۱۴	۰/۲۷۹	۱
X2	امنیت عمومی	۰/۰۸۷	۰/۱۳۱	۰/۲۱۸	۳
X3	امنیت قضایی	۰/۰۴۳	۰/۱۵۴	۰/۱۹۷	۴
X4	پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی	۰/۰۶۱	۰/۲۱۰	۰/۲۷۱	۲

مآخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

شکل (۳): اثرات مستقیم و غیرمستقیم منطقه آزاد تجاری - چابهار بر توسعه گویه های امنیت اجتماعی

مآخذ: یافته های تحقیق، ۱۴۰۱

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر ارزیابی اثرات مناطق آزاد تجاری - صنعتی بر توسعه شاخص های اجتماعی (رفاه و امنیت) شهر چابهار، می باشد. در مطالعه همبستگی بین شاخص رفاه اجتماعی و منطقه آزاد تجاری - صنعتی چابهار، بررسی مقادیر ضریب همبستگی اسپیرمن نشان داد که بین متغیر مستقل (منطقه آزاد تجاری - صنعتی) با شاخص رفاه اجتماعی رابطه مثبت و معنی داری در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. وجود همبستگی قوی گویای ارتباط معنادار و مثبت بین منطقه آزاد چابهار و توسعه شاخص رفاه اجتماعی می باشد. در ادامه نیز تحلیل رگرسیون، متغیر منطقه آزاد تجاری چابهار به عنوان متغیر مستقل و گویه های رفاه اجتماعی به عنوان متغیر وابسته به شیوه گام به گام وارد تحلیل شدند. بر اساس ضریب تعیین تعدیل شده ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته (شاخص رفاه اجتماعی) به وسیله متغیر مستقل (منطقه آزاد تجاری - صنعتی) تبیین می شود و پس از پنج گام متوالی، گویه های مورد نظر در معادله رگرسیون باقی ماندند که مقدار آماره F برابر با $۳۹۸/۰۸۹$ در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی دار شد که حاکی از معنی دار بودن رگرسیون می باشد. این وضعیت نشان می دهد که منطقه آزاد تجاری چابهار تأثیرات زیادی بر تمامی گویه های رفاه اجتماعی دارد. همچنین با مقایسه ضریب استاندارد بتا می توان به اهمیت و نقش هر یک از گویه های رفاه اجتماعی در پیشگویی متغیر منطقه آزاد - تجاری چابهار پی برد.

در اذهان عمومی تغییرات حاصله و پیشرفت های جامعه شهری چابهار در گویه های رفاه اجتماعی، از تأثیرات منطقه آزاد تجاری و صنعتی چابهار می باشد. حدود ۸۷ درصد پاسخگویان اذعان دارند که وجود منطقه آزاد تجاری - صنعتی چابهار باعث بهبود وضعیت جوانان شده است، تنها ۱۳ درصد قائل بودند شرایط آنها در این خصوص تغییر نکرده است. از مولفه های تأثیر گذار در بهبود وضعیت جوانان از طریق منطقه آزاد تجاری، فراهم نمودن اشتغال و امکانات فراغتی می باشد. شایان ذکر است عمده آن افرادی که در یافته های توصیفی بیکار بودند افرادی بودند که شغل سنتی و بومی خود را مثل دامداری و کشاورزی از دست داده بودند، یا این نوع فعالیت ها نسبت به گذشته کم رنگ تر و کمتر شده بود، و همچنین یافته های مصاحبه ای و گفت و گوهای جانبی دیگر، حاکی از این بود که وجود منطقه آزاد تجاری در این شهر، باعث تغییر نوع شغل ها نیز شده است. به این معنا که شغل های سنتی (دامداری، کشاورزی و باغداری) از بین رفته یا کمتر شده و شغل های مدرن و صنعتی جای آنها را گرفت. در رابطه با امکانات فراغتی، بسیاری از بومیان معتقد بودند که با ایجاد منطقه آزاد تجاری، امکانات فراغتی مناسبی برای جوانان از جمله: فضای سبز مناسب، سالن های ورزشی و سینما و... فراهم شده است. در بخش خدمات نیز، میزان رضایت مردم بیشتر به بیمه تامین اجتماعی (حدود ۶۷ درصد)، ۳۳ درصد دیگر محدود به خانواده هایی بودند که بیکار و یا به شغل دیگری اشتغال داشتند. به این ترتیب یکی از خدماتی که مردم از ارائه آن بسیار خوشحال و

راضی بودند، بحث بیمه تامین اجتماعی بود. آنها معتقد بودند که اگر وجود منطقه آزاد تجاری-صنعتی نبود یا اصلاً ساکنین بیمه تامین اجتماعی نداشتند یا حداقل تعداد افراد معدودی که کارمند دولتی بودند دسترسی به بیمه تامین اجتماعی داشتند. در واقع، به دنبال بهبود وضعیت ساکنین از جمله جوانان از طریق فراهم کردن اشتغال با تاکید بر منطقه آزاد تجاری، بر طبق اصل ۲۹ قانون اساسی، بسیاری از ساکنین شهر چابهار و شاولان در بخش منطقه آزاد تجاری-صنعتی، از بیمه‌های تامین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارفتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح برخوردار هستند، بنابراین منطقه آزاد تجاری با مقدار (۰/۰۸۷)، تاثیرات مستقیم و مقدار (۰/۱۶۷)، تاثیرات مستقیم خود را بر گویه بیمه تامین اجتماعی گذاشته است. در این راستا، با فراهم نمودن بیمه تامین اجتماعی، خدمات بهداشت و درمان، بهبود وضعیت سالمندان، بهبود تغذیه، نیز برای بومیان محلی شهر چابهار فراهم گردیده است، همچنین قابل ذکر است منطقه آزاد تجاری چابهار، با بهبود تغذیه، بر وضعیت سالمندان نیز تاثیرات مثبتی داشته است. در ادامه نیز باید به این نکته اشاره نمود، ارتقاء شاخص‌های بهداشت، کمک به بهداشت جامعه محلی، حل مشکلات بهداشتی و درمانی شهر چابهار از اهداف منطقه آزاد چابهار است. بنابراین ایجاد مراکز بهداشتی و درمانی در بسیاری از نواحی شهری چابهار، متاثر از وجود منطقه آزاد تجاری می‌باشد، چون در غیر این صورت اگر منطقه آزاد تجاری شکل نمی‌گرفت، به علت بافت روستایی در بسیاری از محله‌های حاشیه‌نشین شهر چابهار، مراکز بهداشتی تنها به خانه بهداشت اکتفا می‌شد. هر چند که حدود ۳۲ درصد از افراد از خدمات بهداشتی ناراضی بودند و این نارضایتی برخاسته از مطلوب‌طلبی آنهاست. در رابطه با مراکز آموزشی نیز قابل ذکر است، منطقه آزاد تجاری به طور غیرمستقیم با فراهم نمودن حمایت اجتماعی، امکانات آموزشی و افزایش آموزش و فنی و حرفه‌ای را برای ساکنین این شهر رقم زده است.

در مطالعه همبستگی بین امنیت اجتماعی و منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار، بررسی مقادیر ضریب همبستگی اسپیرمن نشان داد که بین متغیر مستقل و امنیت اجتماعی رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون، نشان داد ضریب تعیین تعدیل شده ۹۵ درصد تغییرات متغیر وابسته (امنیت اجتماعی) به وسیله متغیر مستقل (منطقه آزاد تجاری-صنعتی) تبیین می‌شود. همچنین با مقایسه ضریب استاندارد بتا می‌توان به اهمیت و نقش هر یک از گویه‌های امنیت اجتماعی در پیشگویی متغیر منطقه آزاد چابهار پی برد. در این معادله، ضرایب بتا نشان دادند که در بین گویه‌های امنیت اجتماعی وارد شده به معادله رگرسیون، سهم منطقه آزاد تجاری-چابهار در امنیت فردی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، بیشتر از سایر گویه‌های امنیت اجتماعی می‌باشد.

جهت سنجش امنیت عمومی، از متغیرهایی از جمله اعتیاد، سرقت، وضعیت حجاب استفاده شد و شرایط فعلی این متغیرها نسبت به زمان قبل منطقه آزاد تجاری مورد بررسی قرار گرفته شدند. گنجاندن موضوع حجاب به عنوان یکی از متغیرهای امنیت عمومی از اینجا سرچشمه گرفت که در مطالعه و مصاحبه‌های مقدماتی با مردم، وقتی سخن از وضعیت امنیت عمومی به میان می‌آمد عمده پاسخ‌دهندگان، افزایش بی‌حجابی، سرقت، اعتیاد را به عنوان مصادیقی از ناامنی عمومی تلقی می‌کردند، گرچه به لحاظ کمی این سه مورد بسیار محدود بود، اما از نظر بومیان منطقه، بسیار با اهمیت و حساس برانگیز بود. از دیدگاه بسیاری از افراد، با احداث منطقه آزاد تجاری چابهار، وضعیت اعتیاد نسبت به گذشته به دلیل گسترش اشتغال برای جوانان، بسیار کمتر شده است. همچنین یافته‌ها نشان داد وضعیت حجاب در بین بومیان شهرستان چابهار تغییر نکرده و مثل گذشته مقید به حجاب هستند و موارد معدودی که اظهار نظر کردند که بی‌حجابی بیشتر شده، شامل موارد غیر بومی مثل مهاجران جدید و کارگران منطقه آزاد تجاری چابهار اقامت گزیدند. به دنبال فراهم شدن امنیت عمومی، امنیت فردی و امنیت قضایی نیز فراهم شده است. در رابطه با پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی نیز باید گفت، آسیب‌های اجتماعی به دسته‌ای از ناسامانی‌ها و ناهنجاری‌های رفتار افراد یک جامعه شهری چه به صورت فردی و یا جمعی اطلاق می‌شوند که ریشه در بی‌نظمی‌ها، کژکارکردهای پدیده‌های اجتماعی و پیامدهای نامطلوب آنها دارد. در این راستا، آسیب‌های اجتماعی یکی از موضوعاتی

که در شهر چابهار نگرانی زیادی ایجاد کرده و می توانند بر کیفیت زندگی مردم شهر چابهار تاثیر منفی بگذارند و افزایش آن در هر جامعه، نشانه ای از کاهش شاخص های سلامت اجتماعی و امنیت اجتماعی محسوب می شود. این در حالی است که یکی از وظایف منطقه آزاد تجاری چابهار بسترهای مناسب برای ارتقاء مستمر کیفیت زندگی آحاد مردم چابهار است. لذا منطقه آزاد چابهار با فراهم نمودن نیروی انسانی سالم، کارآمد، جامعه پذیر (اجتماعی شده)، و... از آسیب های اجتماعی پیشگیری کرده است، بنابراین منطقه آزاد تجاری چابهار با ارائه راه حل ها جهت کاهش پیشگیری از آسیب های اجتماعی، تاثیرات غیرمستقیمی بر گویه امنیت فردی و امنیت عمومی گذاشته است.

در یک جمع بندی نهایی می توان اذعان کرد، هم از نظر افکار عمومی بومیان و هم از نظر کارشناسان و مسئولان محلی، منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار بر توسعه شاخص های اجتماعی شهر چابهار تاثیر بسزایی داشته است. دریافت خدمات رفاهی بیشتر و مناسب آموزشی، بهداشتی و ... یکی از تاثیرات قابل توجه این منطقه بر شهر چابهار می باشد.

نتایج پژوهش حاضر با پژوهش های قادرمزی و همکاران (۱۳۹۷)، لطیفی و قائم پور (۱۳۹۵)، رستم گورانی و همکاران (۱۳۹۲)، ژن شان و همکاران (۲۰۱۹)، روات (۲۰۱۱)، هم راستا می باشد.

پیشنهادات نیز به شرح ذیل ارائه شده است:

- ❖ اتخاذ تفکر سیستمی در سیاست گذاری توسعه به توسعه اقتصادی و اجتماعی به صورت توانمند.
- ❖ پایش مستمر عملکرد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی منطقه آزاد چابهار به منظور استفاده بهینه از سازوکار منطقه آزاد برای تقویت ویژگی های اجتماعی.
- ❖ توجه به توسعه سیاسی منطقه با هدف افزایش مشارکت افراد و احزاب و در نتیجه افزایش امنیت و رفاه اجتماعی در بهبود کیفیت زندگی.
- ❖ برنامه ریزی به منظور بهره گیری هر چه بیشتر از پتانسیل های منطقه آزاد در جهت توسعه شهر چابهار.

منابع پژوهش

- ۱) از کیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴)، جامعه شناسی توسعه، تهران، انتشارات کیهان.
- ۲) بابایی فرد، اسداله (۱۳۸۹)، توسعه فرهنگی و توسعه اجتماعی در ایران، فصلنامه ی رفاه اجتماعی، دوره ۱۰، شماره ۳۷، صص ۷-۵۶.
- ۳) حضرتی صومعه، زهرا؛ ساعی، روح اله و کرم پور، روزا (۱۳۹۹)، مناطق آزاد، محرک توسعه تحلیلی جامعه شناختی بر ابعاد عملکردی منطقه آزاد ارس، جامعه شناسی اقتصادی و توسعه، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱۱۵-۱۴۰.
- ۴) حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۸)، بررسی نقش منطقه آزاد تجاری در بهبود شاخص های اقتصادی مناطق روستایی: مطالعه موردی شهرستان ماکو، نشریه روستا و توسعه، دوره ۲۲، شماره ۱، صص ۱۱۱-۱۳۳.
- ۵) دربان آستانه، علیرضا؛ توکلی نغمه، مصطفی و تلخاب، امیر (۱۳۹۴)، بررسی نقش منطقه ی ویژه اقتصادی در توسعه نواحی روستایی (مطالعه موردی: منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان- استان قم). فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، دوره ۵، شماره ۱۲۰، صص ۱۱۱-۱۲۴.
- ۶) رحمانی، اسماعیل و هادیانی، زهره، (۱۳۹۵)، تحلیل اثرات منطقه آزاد تجاری - صنعتی چابهار بر ابعاد اقتصادی و فیزیکی شهر چابهار. مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی، دوره ۱۱، شماره ۳۴، صص ۸۵-۱۰۰.

- ۷) رستم گورانی، ابراهیم؛ بیرانوندزاده، مریم؛ علی زاده، سیددانا و حشمتی جدید، مهدی (۱۳۹۲)، بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی، فصلنامه آمایش سرزمین، دوره ۵، شماره ۱، صص ۲۷-۴۹.
- ۸) صدوق، سیدحسن؛ سجادی، ژیلا و امیری، سیدنورالدین (۱۳۹۳)، تحلیل پایداری اجتماعی اثرات توسعه صنعتی منطقه ویژه پارس جنوبی در بخش عسلویه، نشریه جغرافیا، دوره ۱۲، شماره ۱۴، صص ۸۱-۶۳.
- ۹) عزتی، عزت اله و شکری، شمس الدین (۱۳۹۱)، بررسی جایگاه چابهار در ترانزیت شمال جنوب و نقش آن در توسعه شهرهای همجوار، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، دوره ۹، شماره ۳۶، صص ۱۴-۱.
- ۱۰) قادرمزی، محسن؛ مسعودی، عباس؛ مهدیزاد، وفا و محمدپناه، امیرحسین (۱۳۹۷)، پیامدهای انتظامی-امنیتی ایجاد مناطق آزاد تجاری در استان کردستان (مورد مطالعه: بانه و مریوان)، نشریه پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۲۱-۲۸.
- ۱۱) قنبرپور، خدیجه؛ مهکویی، حجت، امیری؛ علی، زین العابدین و عموقین، یوسف (۱۴۰۰)، تحلیل تأثیر مناطق آزاد بر توسعه اقتصادی در ایران مطالعه موردی: منطقه آزاد ارس، جغرافیا و مطالعات محیطی، دوره ۱۰، شماره ۳۹، صص ۷-۲۶.
- ۱۲) گرامی طیبی، محسن؛ بیات، روح الله؛ درویشی سه تلانی، فرهاد و ناصرآخوان، امیر، (۱۳۹۸)، طراحی مدل آینده نگاری راهبردی برای توسعه مناطق آزاد در افق ۱۴۱۴ (مورد مطالعه: منطقه آزاد چابهار)، نشریه آینده پژوهی ایران، دوره ۴، شماره ۱، صص ۷۱-۹۹.
- ۱۳) لطیفی، غلامرضا و قائم پور، محمدعلی (۱۳۹۵)، تأثیر مناطق ویژه اقتصادی بر رفاه و توسعه اجتماعی مناطق شهری و روستایی، مطالعه موردی: منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره ۷، شماره ۲۷، صص ۱۸۹-۲۲۴.
- ۱۴) مک لالین، جی برایان، (۱۳۸۵)، برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای، رویکرد سیستمی، ترجمه: فرح حبیب. تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۱۵) نبوی، سیدعبدالحسین؛ حسین زاده، علی حسین و حسینی، سیده هاجر (۱۳۸۹)، بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی، جامعه شناسی کاربردی، دوره ۲۱، شماره ۴، صص ۷۳-۹۶.
- ۱۶) نبی زاده ذوالپیرانی، مازیار؛ عظیمی، نورالدین و محمدپور، صابر (۱۴۰۱)، ارزیابی کیفیت فضاهای عمومی شهر با رویکرد عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: خیابان های شهر رشت)، پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۵۴، شماره ۱، صص ۱۹۳-۲۱۷.
- ۱۷) ویژه نامه گزارش عملکرد منطقه آزاد چابهار (۱۳۷۹)، ویژه نامه گزارش عملکرد از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۹.
- ۱۸) هال، پیتر (۱۳۸۷)، برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای ترجمه: جلال تبریزی. تهران: انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری (وابسته به شهرداری تهران).

- 19) Chen, W., Hu, Y., Liu, B., Wang, H., & Zheng, M. (2022) Does the establishment of Pilot Free Trade Test Zones promote the transformation and upgradation of trade patterns?. *Economic Analysis and Policy*, 76, 114-128.
- 20) Chen, W., Su, Z., Wang, Y., Wang, Q., & Zhao, G. (2022) Do the rank difference of industrial development zones affect land use efficiency? A regional analysis in China. *Socio-Economic Planning Sciences*, 80, 101168.

- 21) Fan, G., Xie, X., Chen, J., Wan, Z., Yu, M., & Shi, J. (2022), Has China's Free Trade Zone policy expedited port production and development?. *Marine Policy*, 137, 104951.
- 22) López-Contreras, N., Puig-Barrachina, V., Vives, A., Olave-Müller, P., & Gotsens, M. (2021), Effects of an urban regeneration program on related social determinants of health in Chile: A pre-post intervention study. *Health & Place*, 68, 102511.
- 23) Rawat, V. B., Bhushan, M. B., & Sujata, S. (2010), The impact of special economic zones in India: A case study of Polepally SEZ. *International Land Coalition*.
- 24) Yang, Z., Wang, Y., & Liu, Z. (2019), Improving socially inclusive development in fast urbanized area: Investigate livelihoods of immigrants and non-immigrants in Nansha Special Economic Zone in China. *Habitat international*, 86, 10-18.
- 25) Zhuo, C., Mao, Y., & Rong, J. (2021), Policy dividend or “policy trap”? Environmental welfare of establishing free trade zone in China. *Science of The Total Environment*, 756, 143856.

Review and Prioritization of Urban Areas with Emphasis on the Impact of Free Trade- Industrial Zones on the Development of Social Indicators (Case Study: Chabahar City)

Abdolmajid Mihankhah, PhD student of geography and urban planning, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

Masomeh Hafez Rezazadeh¹, Assistant Professor of geography and urban planning, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

Mahmoodreza Anvari, Assistant Professor of geography and urban planning, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

Received: 22 January 2023

Accepted: 24 April 2023

Abstract

Today, continuous measurement and evaluation of changes and social consequences resulting from the activities of free industrial and commercial zones in the surrounding population centers, especially in developing countries, is an unavoidable necessity in reducing negative social consequences as obstacles in realizing social stability and The security of these activities. Therefore, the purpose of the current research is to evaluate the effects of commercial-industrial free zones on the development of social indicators (welfare and security) in Chabahar city. The current research is an applied research according to its purpose, a descriptive and non-experimental research according to the method of data collection, and finally, according to the method of execution, it is a survey type. In order to conduct this research, two documentary and field methods have been used to prepare information and analyze and integrate them. The data collection tool of this research is a questionnaire (made by the researcher). The dimensions and indicators examined in this research include two dimensions of security and social welfare and 13 indicators. The statistical population of this research includes the residents of the four districts of Chabahar city (106,739 people), the sample size was calculated using Cochran's formula and the number of (382) people was determined with an error of (0.05). SPSS software was used to analyze the data. The results of Spearman's correlation test showed that there is a positive and significant relationship between the variable (commercial-industrial free zone) and dimensions (social welfare and social security) at the 99% confidence level. The results of the regression analysis showed in a step-by-step manner that 95% of the changes in the dependent variable (social welfare and social security) are explained by the independent variable (commercial-industrial free zone).

Keywords: Commercial-industrial Free Zones, Social Development, Welfare and Social Security, Chabahar.

DOI: [10.30495/uf.2023.1977419.1083](https://doi.org/10.30495/uf.2023.1977419.1083)

¹ - Corresponding author: rezazadeh2008@gmail.com